

TAS. 527 (A)

L L O R E N Ç V I L L A L O N G A , O L ' U T I L I T A T
D E L ' E S N O B I S M E

Fa uns quants números (setembre de 1960) SERRA D'OR publicava un important article de l'escriptor mallorquí Llorenç Villalonga sobre els problemes de la novel·la actual, la segona part del qual era dedicat a un ràpid però complet inventari de "la novel·la catalana a Mallorca". En aquest estudi, per una raó òbvia, l'obra literària de Llorenç Villalonga, actualment el més destacat dels novel·listes balears, deixava d'ésser estudiada. La direcció de la revista, que ja prometia de cobrir aquesta llacuna, m'ha encarregat que jo presenti als lectors la producció narrativa del qui feia famós el pseudònim, ara em penso arraconat per Villalonga, de "Dhey".

Això m'ha obligat a una tasca que, en tots els casos que hom s'enfronta amb un escriptor, resulta útil i instructiva: rellegir tota la seva obra. I el fet que aquests dies es posi a la venda "L'Àngel rebel", que és la darrera novel·la publicada per Llorenç Villalonga (Biblioteca Raixa, 1961) ve a donar una actualitat a un estudi que, dintre la modèstia dels meus mitjans crítics i en l'extensió limitada que li imposa les dimensions de la revista, intenta de complir un deute de reconeixença envers un autor i una obra que ja són considerables.

La notícia biogràfica que encapçala "Mort de Dama" en la seva tercera edició (Biblioteca Selecta, 1954) ens informa de l'edat i les condicions personals de l'autor. Llorenç Villalonga i Pons és descendent d'una antiga família mallorquina - els Villalonga de Tofla - i neixia a la Ciutat de Mallorca el primer de març de 1897. Es metge i, a París, s'especialitzà en Psiquiatria. Temptat molt de jorn per la literatura, trigà molt a donar a conèixer (l'any 1931), i encara amb el pseudònim "Dhey" la seva primera obra aquella "Mort de Dama" que el feia immediatament famós i que era objecte, en pocs mesos, de dues edicions ràpidament exhaurides, i de traduccions al castellà i a l'alemany. Ha publicat en castellà, almenys, dues novel·les més, que no entraran en aquest estudi - entre altres raons, perquè em penso que llur autor es proposa de donar-ne a la premsa una versió catalana - i una tragèdia, de la qual tenim la traducció que en féu al nostre idioma Salvador Espriu - gran amic i admirador i reiterat proleguista de "Dhey" -. Avui, la producció en català ja publicada de Llorenç Villalonga comprèn, ultra "Mort de Dama", que és la seva primera novel·la, i "L'àngel rebel", que és la darrera, "La novel·la de Palmira" (Biblioteca Les Illes d'Or", 1952), la "Fedra" que és la tragèdia traduïda per Salvador Espriu (publicada, en un volum de

la Biblioteca Raixa, junt amb l'"Antígona" d'Espriu, i sota el nom d'aquest, l'any 1955), una altra obra teatral, "Faust", completada amb un dialogat "Viatge a París, de Minos i Amaranta, en 1947" (Biblioteca Raixa, 1956), i "El lledoner de la clastra", un recull de narracions, també publicat per la Biblioteca Raixa, l'any 1958. La sola enumeració d'aquests títols ja basta per a subratllar la importància relativa de la producció de Villalonga en comparació amb la de la moderna narrativa mallorquina - i, m'afanyo a dir-ho, amb la narrativa en llengua catalana de qualsevol de les nostres regions lingüístiques - i també a indicar una mica les tendències d'aquesta obra literària tan original.

Al seu assaig esmentat de "Serra d'Or", Villalonga afirma, de bon començament, que l'any 1936 la novel·la havia sofert un col·lapse, i que, fins aquella data, "Valle Inclán a Madrid, Soldevila i Espriu a Barcelona, l'havia (l'havien?) sostinguda dignament." Aquesta afirmació ja basta per a situar la posició de Villalonga. (No costaria gaire de demostrar que l'autor de les "Sonatas", mort el 5 de gener de 1936, i que feia temps que no produïa res, no era, tot i ésser un extraordinari escriptor, i a despit de "El ruedo ibérico" i del "Tirano Banderas", cap novel·lista; Salvador Espriu, per altra banda, tampoc ho és ni ho ha estat fins ara; en quant a Soldevila, excel·lent narrador, no era pas sol, l'any 1936, a mantenir vivent la novel·la catalana: Villalonga esmenta "Laura a la ciutat dels Sants", de Llor, i "Flama vivent", de Roig i Raventós - en un inesperat paral·lel-, però oblida Puig i Ferrer, S. Juan Arbó, Xavier Benguerel, Mercè Rodoreda, Joan Santamaria, Joan Oller i Rabassa i altres noms ben vàlids encara.) Al mateix assaig destria sumàriament les seves preferències en novel·la (Proust "Il Gattopardo", del príncep de Lampedusa, "Saint Germain, ou la négociation", de Francis Walder (probablement el Premi Goncourt que haurà passat més sense pena ni glòria per l'àmbit literari mundial) i condemna Pasternak, "El Jarama" de Sánchez Ferlosio, "El Mar", de Blai Bonet i, encara que no he dit expressament - no crec, però, trair el seu pensament - l'obra gairebé total de Hemingway, ^{la de} els "tremendistes" i, si això avui pot dir-se o pensar-se a Mallorca, la de Camilo José Cela. Suposo que el seu concepte de la novel·la també deu rebutjar l'obra extensa de Pío Baroja i la de Sartre - em sembla que accepta, en canvi, la de Thomas Mann i la d'Aldous Huxley.

De "Mort de Dama" a "L'àngel rebel", altrament, la galeria de personatges que omple les narracions de Llorenç Villalonga -comptant com a tals les dues obres teatrals que en coneixem, i que no sé quina eficàcia específicament escènica podrien tenir - respon, en general, i amb molt poques excep-

cions, a un criteri declaradament proustià: només hi tenen lloc els aristòcrates - si pot ésser propietaris rurals, amb un llinatge que es remunti a la conquesta - o bé els seus servents, paràsits o familiars. En contrapunt, apareixeran els pagesos o els jovencells ignorants però apol·linis, els xuetes - i la poetessa folklòrica Aina Cohen, cruel invenció de l'autor de "Mort de Dama" n'és l'exemplar més típic - i la fauna internacional i obsequiosa dels maîtres d'hôtel. Una figura masculina, que gairebé sempre és la mateixa, i que sembla el portantveus de l'autor ("Toni de Bearn" a "Faust" i a "El lledoner de la clastra"; Toti-Minos, al "Viatge de Minos i Amaranta"; Tonet, a "La novel·la de Palmira"; àdhuc l'andònim protagonista de "L'àngel rebel" - la més ambiciosa i treballada de les novel·les de Villalonga), amb una altra de femenina, que li dona la rèplica, i que es diu gairebé sempre Maria-Antònia, centren la intriga. Tot això, embolcallat amb un vel de refinament francès, molt segle-divuitè, però que no menysprea pas les pompes frélatées de la República (la III, la IV o la V, tant se val), i que multiplica les citacions literàries i àdhuc els versos francesos de la pròpia collita de l'autor (a la pàgina 114 del volum "Faust" hi ha tot un madrigal en alexandrins, més enginyós que poètic: Llorenç Villalonga no és, decididament, ni crec que ho pretengui, un poeta), dona, realment, un to molt original a l'obra narrativa de l'autor de "Mort de dama". Si hi afegim que, dels personatges del recull "El lledoner de la clastra" l'un és el baró de Charlus i l'altre no menys que el creador d'aquest, el mateix Marcel Proust, i ens referim, per exemple, al "Dictionnaire du Snobisme", dirigit per Philippe Jullian i redactat per nombrosos especialistes, em sembla que no serà aventurat d'atribuir a l'il·lustre narrador mallorquí aquesta qualitat tan rara entre nosaltres: l'esnobisme.

Tots sabem l'origen d'aquest mot, que deu la seva fortuna, em penso, a Thackeray. SNOB volia dir, als anuaris anglesos de la "gentry", sine nobilitas, sense noblesa. Però, més endavant, en tota societat refinada, l'esnob ha estat l'home que ha conservat una curiositat vivent per les novetats en art i en literatura, un afany de mantenir un cert to de vida, una relació social regida, tant com per la naixença i la fortuna, per la intel·ligència i la distinció. Si se li poden atribuir certes exageracions d'entusiasme o de menyspreu, també és just d'abonar al seu compte la generositat en l'acolliment a les recerques, l'esforç per comprendre les mentalitats complicades - i això explica l'èxit entre els esnobs de Proust, per exemple, i la difusió de les teories i el llenguatge freudià - i el sincer afany de fer destacar figures i obres que risquen de passar desapercibudes entre el pú-

blic vulgar. Marcel Proust - tornem-hi, però estic segur que a Villalonga no li sabrà greu les meves referències a l'autor de "Sodome et Gomorrhe" - defineix l'esnobisme quan diu que "és estar encara sense situació"¹ o bé "no haver encara aconseguit l'objectiu"², i assegura que "les persones que tenen l'hàbit de la vida mundana" no són esnobs³ i que els prínceps, evidentment, no poden ésser-ho⁴, tot i que la duquessa de Guermantes coneix un esnobisme aristocràtic i una curiositat pels intel.lectuals⁵. De fet, l'obra de Proust ha donat els seus títols de noblesa a l'esnobisme, i el seu món - un món on ningú no treballa i on les complicacions sentimentals i les quintaessències analítiques van de tronc amb un vast repertori de vicis - ha estat, tant com un reflexe del món esnob i aristocràtic on el jueu benestant i intel.ligentíssim que ell era vivia i volia viure, el model on aquest mateix món procuraria d'emmirallar-se.

Ja sé que donya Obdúlia Montcada vídua de Gradolí - la dama que mor a la primera novel.la de "Dney", després de cent cinquanta pàgines d'agonia que han permès a l'autor de traçar una aguda caricatura de la societat aristocràtica i intel.lectual mallerquina - és tot el contrari d'una esnob, que ni llegeix ni vol saber res d'art modern, i que les parentes que la voltten en el seu trànsit no senten altra curiositat que la de descobrir quina de les parentes heretarà la vella senyora. Però la visió d'aquella agonía és, de molts punts de vista, una visió esnob de la vida illenca. Entre el costumisme - o behaviourisme, com se n'ha dit, amb un terme anglès que recorda Villalonga en el seu article - i l'esperpento inventat o batejat pel seu admirat Valle Inclán, "Dney", que sent horror pel folklore i per la beata adoració dels costums populars, es decanta per l'esperpento i crea, en les seves obres successives, allò que és potser un gènere original: l'esperpento esnob, anticostumista però fortament dialectal, podria d'intel.lectualisme i savi en tots els matisos de la ironia i la insinuació, que ens ha donat les petites obres mestres que són "Mort de Dama", "Faust" i "El lledoner de la clastra". Aquest esperpento, això sí, defuig púdicament el realisme ultrancer, el "leche" i els "mamperros" del "tremendisme" de moda, i s'allunya igualment del desprietat miserabilisme de Cela com dels contrastos a estil de Goya i de Solana que són els esperpentos valleinclanescos.

Anti-folkloric i aferrissadament dialectal, he indicat. Llorenç Villalonga és, en efecte, de les grans figures de la literatura catalana de les Illes que ha mantingut i manté una posició més repelosa davant el corrent unificador del català literari. Una editorial com la del benemèrit animador de "Raixa", que té a punt respectar el dret de cada autor a emprar les formes

de llenguatge que cregui convenient d'usar, es creia excepcionalment obligada a salvar la seva responsabilitat en quant a les que emprava en un dels seus llibres l'autor de "Mort de Dama". No és ja solament l'ús de les formes verbals pròpies dels mallorquins, ni del vocabulari illenc més genuí - tot i que, de vegades, costa d'entendre què vol dir, - sinó de les infraccions de lliberades a una sintaxi que, ultra ésser pròpia del geni de l'idioma, aclareix d'una manera extraordinària les frases, o l'adopció de barbarismes potser ~~XXXXXXXX~~ encara ben vius en el llenguatge popular, però que la llengua escrita ha bandejat ja fa temps (només al recull "El lledoner de la clastra" trobo, al costat d'inútils grafies dialectals, com coniet, per conillet, embui de camies, per embull de camises, euveies, per ovelles, borino, per borinet, tomàtiga, per tomàtec, salten als ulls mots com olvidant, assustat, cubert, coga, servici, ja de volta de, xiflat, baratura, preteuguda, vivaratxo, taburet, etc.) L'ús deliberat d'aquests mots i de formes sintàctiques diferents a les que fixa la gramàtica (tornà somriure, en lloc de tornà a somriure, el se n'haurà duit, per se l'haurà endut) sobta més encara, quan són emprats en narracions que tenen per protagonistes el refinat baró de Charlus, en una estada a Mallorca, o el propi Marcel Proust a París.

"La novel.la de Palmira", lleugera i intranscendent, presenta la figura d'una barcelonina ambigua - pecadora, innocent, qui sap? - a través de l'evolució de la ciutat - una evolució que ens duu fins a 1980, amb l'obligada al.lusió a Huxley - vista ~~XXXXXXXX~~ per uns parents seus mallorquins, els obligats Tonet i Maria-Antònia. Menys treballada, menys cenyida que "Mort de Dama", està dintre la mateixa línia que no gosaria de qualificar totalment de crítica social, perquè aquest adjectiu ha perdut el significat que tenia sota la ploma dels cronistes elegants de primers de segle, sinó de crítica d'una certa societat descoupada i esnob.

Sense evadir-se d'aquest medi, "L'àngel rebel" respon, més aviat, a un altre concepte de la novel.la i això converteix aquest ~~XXXXXXXX~~ darrera obra de Villalonga en la seva producció més ambiciosa. La psicologia, una psicologia un xic complicada, fregant de tant en tant la morbositat, presideix l'estudi de les relacions entre el narrador, un Z mallorquí rendista, vagament escriptor, que viu a l'Hotel del Louvre, de París, i un minyó que ha contractat, a Suïssa, com a secretari, i que es diu Flo La Vigne. La figura d'aquest adolescent - fins ben entrada la novel.la no sabem si és un noi o una noia - i l'afecció vagament paternal, gelosa i absorbent, que li demostra el narrador - la novel.la està escrita en primera persona - que ~~XXXXX~~

el qual té un complexe de paternitat criminalment frustrada, formen la base de la novel·la, en la qual juguen també un paper una negreta, ballarina ~~de l'Opera~~ de l'Opera i cambrera de l'hotel, un gimnasta apol·lini i més o menys homosexual, una conferenciant polonesa i una dama informadíssima de la més aristocràtica societat parisenca. Tot plegat, com veieu, està molt lluny d'un ~~recl~~^{res}luciment localista, i denota en l'eminent psiquiatra que és Llorenç Villalonga un lloable afany d'enfondir en els abismes de la psicologia masculina. Afegim-hi que la novel·la és divertida, duta a un ritme ràpid, amb escenes brillants i descripcions que satisfaran els qui, com jo, estimem i enyorem París. Un París - m'excuse d'insistir en el meu dictàmen - marcadament esnob, de totes maneres, i en el qual Llorenç Villalonga, seguint el seu Z i l'àngel rebel que li fugí del costat, es mou àgilment.

Utilitat de l'esnobisme. Es evident que, en una literatura com la nostra, una dosi judiciosa d'aquest ingredient que fins ara li ha estat tan estrany, ha d'ésser un revulsiu i que els seus efectes és probable que li siguin beneficiosos. Arrencar-nos del pairalisme, del costumisme embadalit, dels drames i els sainets de veïnat: Llorenç Villalonga, fonamentalment mallorquí i fidel amb tessuderia al llenguatge que el volta - tot i que sap adaptar-lo amb gràcia a les seves necessitats d'expressió - ha sabut demostrar-nos amb els seus llibres aquesta utilitat. I, sense arribar a creure que la seva fórmula pugui ésser la millor per als joves novel·listes catalans, jo gosaria d'afirmar que els llibres que, fins ara, ens ha donat l'autor de "Mort de Dama", com els que encara ens donarà, són una de les aportacions més interessants a la nostra moderna narrativa.

Rafael T A S I S.

- 1.- "Du coté de Guermantes", II, pag. 173.
- 2.- "Le temps retrouvé", II, pag. 185.
- 3.- "Du coté de chez Swann", I, pag. 291.
- 4.- "A l'ombre des jeunes filles en fleur", I, pag. 130.
- 5.- "Du coté de Guermantes", I, pag. 189.

Aquestes citacions figuren a l'article "Proustien" del "Dictionnaire du Snobisme", ja citat (pag. 138), signat Ducottet de Chessouanne.